

SOMOGYI MÚZEUM

A RIPPL-RÓNAI MÚZEUM
ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSAINAK
VEZETŐJE



SOMOGYI MÚZEUM FÜZETEI

Szerkeszti: Takáts Gyula

Kaposvár, Postafiók 70

Felelős kiadó: Takáts Gyula

63.3., 1228 Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár
Készült 1500 példányban

A múzeum története

Az 1877-ben alakult „Somogyvármegyei Régészeti és Történelmi Társulat” gyűjteményét az 1909-ben alakult „Somogy megyei Múzeum Egyesület”-nek ajándékozta. Az egyesület 1947-ig állt fenn. Utána 1949-ig „Somogy megyei Gróf Széchenyi Múzeum”, 1951-ig „Somogy megyei Múzeum” név alatt működött, 1951-ben nevezték el Somogy és Kaposvár nagy fiáról „Rippl-Rónai Múzeum”-nak. 1961 óta a megyei múzeumok tudományos és népszerűsítő munkáját irányítja „Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága” — Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár — címmel.

Múzeumunknak állandó régészeti, várostörténeti, néprajzi és természettudományi kiállítása van. A képtár anyagából időszaki kiállításokat rendezünk.

A múzeum a múlt század elején épült vármegyeház különálló, Rippl-Rónai téri épületének második emeletén helyezkedik el, kőtára a földszinten kapott helyet.

Régészeti kiállítás

Az ember első megtelepedésének nyomát a kutatás mai állása szerint mintegy 15 000 év messzeségében tudjuk követni Somogy megye területén. A jégkor utolsó eljegesedési szakaszában jelenik meg a törpefenyőkkel borított Somogyi-Dombvidéken a *középső kőkor* (Mezolitikum, Magdaléni műveltség) embere. Egyik tanyahelyüket Ságváron, több méter vastag löszréteg alatt találtuk meg. Eszközeiket (kések, pengék, vakarók, kaparók, nyílhegyek) kőből, pattintással készítették. Főleg a taránszarvas húsát kedvelték, gyűjtögető, halászó-vadászó életmódot folytattak.

Az *újabb kőkor* (I. e. 4000—2600, Vonaldíszes műveltség) idejéből a megye egész területéről ismeretesek települések. A legrszeb leletek Balatonendrén kerültek elő. A telep lakói már ismerték a fazekasságot. Kézrel formált, bemélyített vonalakkal díszített edényeik a korábbi, természeti formákat (tök héjából készített edény, stb) utánózták. Eszközeiket (balta, kapa, véső) kőből csiszolták. A primitív, kapás földművelést már ismerték.

Kaposvárott, az Ólaki-dűlőben lévő település a kor végét jelzi és átnyúlik a *rézkorba*. (I. e. 2600—2300—1900, Lengyeli; Péceli műveltségek.) Figyelmet érdemelnek a feltárt kerek kunyhó gödörrendszeréből előkerült edények, agyagkanalak, csonteszközök. Egy, a gyékényfonás lenyomatát őrző edényfenék a szövés-fonás ismeretéről tanúskodik.

A *bronzkorban* (I. e. 1900—1000, Somogyvár—gönyüi, Mészbetétes műveltségek) a földművelés ugrásszerűen fejlődött. Megjelent a faeke. Fő

termények: a búza, az árpa, és a köles. Bronzból jobb, tartósabb eszközök készültek, de a régi, kő és réz-eszközök továbbra is használatban maradtak.

A bronzkori, békés paraszti lakosság életét az időszámításunk előtti évezred fordulóján északnyugatról benyomuló illyr törzsek, valamint Dél-Magyarország felől érkező steppoi népek zavarják meg. Az itt maradt őslakosság beleolvadt a hódító népesoportokba.

A nagy, ellentétes irányú népmozgás új kor kezdetét jelenti: a *korai vaskorszakot*. (I. e. 1000—400, Katonai demokrácia kora.) A *vas először* ékszerként és fegyverként jelent meg.

Az itt élő őslakosság a hódítók feltartóztatására katonailag szervezkedett, és — környékünkön több helyen található — jól kiépített földvárakban keresett menedéket. Mozgalmas, háborús időkre vall az e korban elrejtett rinyaszentkirályi raktárlelet. Kardok, lándzsacsúcsok, török, harci-balták kerültek a föld alá.

A korai vaskor népei, ugyanúgy, mint a bronzkoriak, halottaikat elégették, és urnába téve elföldelték. A gazdagabbak a földvárak közelében halmok (úgynevezett tumulusok) alá temetkeztek.

A *késői vaskor* (I. e. 400 — I. e. I. sz. közepe). A Rajna vidékéről kelet felé vándorló kelták megszállták a Dunántúlt. Előkerült leleteikből megállapítható, hogy egyik fő törzsi központjuk a Nagybenki község határában lévő Szalacska-puszta volt. Nagyobb, faluserű településüket földszáncal vették körül. Iparuk fejlettségére jellemző, hogy ők használták először a fazekas-korongot. Szalacska kereskedelmi gócpontjuk is volt, fontosságát mutatja, hogy itt pénzverdéjük is működött.

Római kor (I. e. I. sz. közepe — I. u. IV. sz. végéig). A római üzletemberek már az időszámításunk előtti első században szoros kereskedelmi kapcsolatban álltak az itt élő illyr—kelta lakossággal. A római légiók Augustus császársága alatt foglalták el Dunántúl területét. A kelták törzsi központja: Szalacska földművelő, állattenyésztő faluvá zsugorodott. A telepen tovább dolgoztak a kelta iparosok, de az eszközök sem formában, sem kivitelben nem mutattak igazi fejlődést. Jól szemlélteti ezt a kiállításon bemutatott kovácsműhely mezőgazdasági eszköz és kocsigyártó-bognár szerszám lelete.

A szőlőművelést a rómaiak honosították meg Somogy területén is. A szőlő és bor istenét, Libert (Bacchus) kisebb szentélyekben tisztelték. A Liber és felesége, Libera tiszteletére emelt művészi márvány dombormű Bodrog—Alsóbü pusztáról került elő.

A harmadik századtól a rómaiak a birodalmat támadó népekkel szemben védekezésre szorultak. A betörésektől elpusztított tartományokban a birodalommal közösséget vállaló, földhöz kötött törzseket telepítettek. A telepeket a tartomány belsejében is vastag fallal vették körül, ilyen, a IV. században virágzó város került elő Ságváron (Tricciana). A telephez

tartozó temetőben különböző származású emberek kerültek egymás mellé. A keleti kereszténység nyoma is megtalálható. A sírok szegényesek, magukon viselik a rabszolgatársadalom állandóan növekvő válságának nyomait.

Az V. sz. fordulóján Somogy területét is a keletről jövő hun törzsek vették birtokukba. (*Népvándorláskor.*)

A hun birodalom összeomlása után (I. u. 454) germán törzsek (keleti gótok, alánok, herulok, langobardok) vonultak erre a területre. A Hács—Béndekpusztán feltárt keleti gót temető gazdag női sírjában emailberakásos aranyfülbevalópárt, borostyángyöngy nyakláncot, aranyozott fibulapárt (ruhakapcsolótű) csont-sűrűfésűt találtunk. A hatalmat („koronát”) utánzó koponyatorzítás szokását is ismerték, — a hunoktól vették át. Előfordult a feltárt temetőben az egy darab fából kivájt koporsóba — temetés is.

567 után a Közép-Duna vidékén feltűnt az ázsiai eredetű nagyállattartó, lovaspásztor avarok népe. Külön találjuk a gazdag, a köznépi és a szegény sírokat. Az avarok halottaikkal rendszerint mindazt eltemették, amit szükségesnek vélték ahhoz, hogy túlvilági életüket ugyanúgy élhessék, mint a földön, mindenki a társadalomban betöltött rangja szerint. A harcosokat gyakran lovukkal együtt temették el. Ezekről tanúskodik a Csomán és a Kaposvár-Cseri úton feltárt avar temető.

Magyar államalapítás kora. E korszakból a Fiad—Képusztán feltárt XI. századi temető ismeretes. A leletek szláv—magyar együttélésre mutatnak. A feltárt többszáz sírból arra lehet következtetni, hogy ekés földműveléssel és belterjes istállózó állattenyésztéssel foglalkozhattak. Nagyobb telepen, falvakban laktak. Az átlagos életkor nagyon alacsony, 22 év volt. A temetőben a pénzék tanúsága szerint öt nemzedéken keresztül temettek, tehát a falunak 80—85 főnyi lakossága lehetett. A sírokban szegényes leleteket találunk: hajkarikák, gyűrűk, gyöngyök fordulnak elő.

A múzeum kőtárában elhelyezett árpádkori köemlékek a somogyvári apátsági templomból származnak. A somogyvári monostort I. László alapította 1071-ben. A kolostorban francia szerzetesek laktak, de a szobrokat és domborműveket a pécsi műhely kőfaragói készítették 1150 körül. A kiállított díszes kőfaragványok magyar kőfaragók művészi ízlését dicsérik.

Várostörténeti kiállítás

A „Kapos” vagy „Kapus” névvel a XI. században, a vár nevével pedig a XIV. századtól kezdve találkozunk. Kaposvár a Kapos folyó árterébe épített mocsárvár volt. Fő erőssége a mocsár volt, amely az ellenséget a falaktól távoltartotta. A vár 1555-ben került török kézre és 1686-ban került vissza. A vár alakját a kiállításon szereplő metszetek mutatják. A kiállított török edények, fegyverek, kályhaszemek, papucstalpák, eszközök

1931-ben kerültek elő, valamint az elmúlt öt esztendő leletmentéséből származnak.

A város 1700 körül 400—600 magyar, rác és itt maradt török lakost számlált. 1702-ben a várat Bécs leromboltatta és a vár körül kialakuló mezővároskát Eszterházy Pál hercegnek adta. Az új települőkkel Eszterházy szerződést kötött. Ettől kezdve a lakosság a herceg úrbérése lett. Az uradalom állandósította a feudális államformát és akadályozta Kaposvár polgári fejlődését. A város határa csak 7300 hold. Az 1776-os évi birtokmegosztás szerint a lakosság nagy részének csupán 3—5 hold földje volt. A céhes iparosok is a földesúrtól függtek. 1794-ben 178 iparos közül csak 11 iparosnak volt segédje. A legrégebbi céhek a szabó és csizmadia céhek voltak. A kaposvári és somogyi céh-világ számos emlékét (cégérek, behívók, céhkorsók, ládák, pecsétek és okmányok) mutatja be a kiállítás. A város fejlődésében 1832—1835 között legnagyobb jelentőségű esemény a Kapos folyó szabályozása. A város településre. közlekedéshez alkalmas terület-hoz jutott. A kereskedelem, a kis és középipar fellendült. 1852-től 1910-ig a város lakossága és házainak száma meghatszorozódott. Ezt a napjainkig tartó fejlődést a kiállított metszetek, város-térképek és tárgyak szépen bizonyítják.

Drávai halászat

Somogy megye déli táján, a Dráva nyílt vizén, holtágain, kiöntésin, berkein István király óta a halászat és halfogás minden módja kialakult. A halászati terem a drávai halászok életét, szerszámait és a halászszerszámok használatát tárja a látogatók elé. E vidéken egyes családokban századokon át öröklődött a halászattal való foglalkozás. A halászok vagy egyénileg, vagy társas csoportokban halásztak. A társas csoport közös számmal közös haszonra dolgozott a partmenti birtokosoktól bérelt vizen. A hálókészítő szerszámok, a nádvágó eszközök, a vejsze, a varsák, a tapogatók, a kecehálók, kerítőhálók és szigonyok egész sorával ismerkedünk meg. A tárgy fölötti fénykép és a rajz világosan mutatja használatukat. A halászok a népgazdaság számára jelentős munkát végeznek, mert esztendőnkint többszáz mázsa halat adnak dolgozóink asztalára.

Somogyi pásztorkodás

Somogy erdős, ligetes területe a múltban igen alkalmas volt a pásztorkodásra. A rengeteg „Somogy-ság” erdei szinte körülzárták a falvakat. E makkos, tölgyes ősrენgetegek pl.: a Zselicségben igen kedveztek a disznó-tartásnak. A Zselicségben egy külön, ma már kipusztult tájfajta élt. Fűrge,

edzett disznó, amelyik jól bírta a kemény erdei életet. Ezeket a disznó-falkákat esztendőn át ridegen, kint az erdőben tartották a somogyi kanászok. A somogyi kanász dísz a „befenekelt ujjú” szűr volt. Szűre ujjában használati tárgyait: a díszített sótartót, tükröst, borotvatartót, acélt, kovát és taplót tartotta.

A pásztorok külön társadalmi réteget alkottak. A gulyások, csikósok, és juhászok elsősorban az uradalmak alkalmazottai voltak, a kanászok a községé, vagy összeállt gazdáké. Nálunk a merinói juhászatot a kapitalizmus fejlesztette ki a XIX. században. Somogy megyében a juhot elsősorban gyapjáért tartották. A nyáját is kinn tartották tavasztól a hó hullásáig. Télen a nyáját istállóba, akolba hajtották. Elszámoláskor a pásztorok a rováspálcát vették elő.

Az erdőn, mezőn való külterjes állattartás a XX. század elejére elvesztette a jelentőségét. Az erdők megfogytak, a kukoricatermelés megnövekedett. A XIX. századtól a disznónál is ólastartásra tértek át.

Kiállításuk megemlékezik a híres somogyi betyárvilágról. Sokan a pásztorokat tévesen azonosították a betyárokkal, mivel a pásztorok kint az erdőn-mezőn éltek és sokszor adtak menedéket a tanyáikon a betyároknak.

A somogyi betyárvilágot a nagybirtok elnyomó rendszere és a „katonafogdosás” hozta létre. Mivel a zsarnokság elleni tiltakozás egyik formája volt a „betyárrá állás”, ezért a szegény nép szívébe zárta őket. Nép-dalok születtek tetteikről és a pásztorok tükrökre, kürtre karcolták hetyke, „törvény” ellen szegülő alakjukat.

Somogyi pásztorművészet

Országszerte ismeretes a somogyi pásztorfaragás. Ezekben a pásztor-művészeti darabokban a somogyi pásztor gondolkodása, életformája és szemlélete tükröződik.

A régi, 1800-as évekből való darabokon a barokk vallásosság jelképei és a színes virágok a jellemzőek. 1840 táján a borotvatartókon, tükrösökön megjelenik az első emberábrázolás. A pásztor szemében a betyár az igazi ember, aki szembeszáll az urakkal. Kifent bajszú, puskás, szűrös, pipás betyárok alakját találjuk a tárgyakon. Mellettük gyakori figura a betyárt üldöző pandur és a pásztorok. A „természet”, az erdő és az állatok ábrázolása is mind gyakoribb lesz. A tölös (tölgyes) erdő madárral, alatta a disznófalkával. A pásztorboton a szarvas és a kígyó a kedvenc téma. Nem ritka egy-egy népdal vagy ballada cselekményeinek szemléltetése. A művészkedő pásztor szinte egyetlen faragó eszköze a „bízók” (kés). Ebben több fajta van: nagyoló, cifrázó, karcoló bízók. Anyaga, melyen dolgozik: fa, csont vagy szarú. A technika, a megmunkálás igen változatos. A XVIII. században a díszítési kiánkolt rajzát színes (piros) festékkel töltötték ki.

A XIX. század elején a festéket felváltotta a piros, zöld, kék színű spanyolviasz. (Spanyolozott tükrösök, sőtartók.) Régi díszítési mód a karcolás, amikor a faragó a fába, csontba vagy szarúanyagba bekarcolja a formát, majd ennek árkat kalapzssírral, faszénnel vagy korommal bekevert zsiradékkal bedörögli és ezáltal a karcolt rajz éles fekete körvonalat kap. 1900-tól a domború faragás lett általános. Ennek legkedveltebb anyaga a szilva és körtefa.

A formakénes és a technika apáról fiúra szállt. A kiállítás sok ismeretlen pásztorfaragó mesteri alkotását mutatja be. Az ismeretlenek mellett megtaláljuk az idős Kapoli Antal és fia, ifjú Kapoli Antal műveit. Tóth Mihály, Kálmán István, és a korán meghalt Kara Lajos tükröseit, kobakjait, kürtjeit, sőtartóit, furugláit, kampóit és botjait.

A Baláta-tó állatvilága

A vadvizek lecsapolásával eltűnőben vannak a berkek, lápok. Hazánk egyik legérdekesebb még meglévő ilyen képződménye a Baláta-tó természetvédelmi terület őslápvilága. A jégkorszakot követő időkben keletkezett, a homokdombok közti mélyedésben felgyülemlett talajvízből. Őslápnak tekinthetjük, mert ősi eredetű; növény és állatvilága pedig ősi vonásokat mutat. Az itt előforduló növénytársulásokhoz hasonlókat még csak a nyírségi Bátorligetben találhatunk.

Jellemző növényei az ezüstperje, a szép fehérzapa, a zombéksás. Kiemelkedő ritka növényei: az íveslevelű hidőr, a tőzegeper, valamint az *Aldrovanda vesiculosa* nevű rovarfogó növény. Az utóbbiak egyetlen magyarországi lelőhelye a Baláta-tó.

A tó vízében számos moszatfaj él. Ezeket a szabadszemmel alig látható egyszerű szervezetű növényeket többszázszoros nagyítású mikroszkópi fényképfelvételeken tanulmányozhatjuk. A mohok közül kevésbé ismertek a májmohok. A Baláta-tó egyik nevezetessége az úszó májmoha. A lápok határai az iszapos fenekű, hínáros vizeket kedvelik. A bemutatott halak közül legérdekesebb a szívós életű réti csík, valamint a fenéken csendesen turkáló compó.

A Baláta-tó háborítatlan lápvilága a kétéltűek igazi hazája. A láp nedves talaján, tócsáiban sok pettyes götte, mocsári béka, vöröshasú unka él. Az ásóbéka a környező erdők homoktalajában és magának rejteket.

A homokdombok száraz talaján igen sok gyík él. Legnagyobb közöttük a zöldgyík. A fürge gyíknak egy különleges, vöröshátú változatát is megtaláljuk itt.

A homoki erdők napsütötte tisztásait embermagas sasharasz, páfrány fedi. Ebben él az ártalmatlan réz-sikló, meg a veszélyes marású ke-

resztes vipera fekete változata is. Somogy megye nyugati részének homokos talajú erdeiben találkozhatunk viperával. Ezért színes vázlaton mutatjuk be a vipera megkülönböztetését a siklótól, a méregfogakat és a marás nyomát.

A parányi egysejtű állatoktól a vízi rovarok világán át a csigákig természetes környezetükben láthatjuk a kiállításban a Baláta-tó állatvilágát.

Diorámában szemlélhetjük a tó nyílt vizének és parti sávjának mozgalmas életét. (Szürke gém, bubos vöcsök, jégmadár, vízityúk és vízicsibe, sikló, teknős stb.)

A korszerű gazdálkodás, a termelés növelése érdekében átalakítja a természetet. Emellett azonban jellegzetes ősi tájainkat, mint természetvédelmi területeket megőrzi a pusztulástól, hogy kutatásukkal bővíthesse a hazai földről szóló ismereteket.

A múzeum képtára

A múzeum képtárában változó kiállítások kerülnek bemutatásra. A képtár alapjait Rippl-Rónai Ödön vetette meg gyűjteményeivel, melyet 1920 évi augusztus 30-án kelt örökösödési szerződésében Somogy megyének hagyományozott. Szép számmal találjuk a képtárban, mely kb. 800 darabot számlál, Bernáth Aurél, Bosznay István, Deli Antal, Galimberti Sándor, Iványi—Grünwald Béla, Koroknyai Ottó, Kunffy Lajos, Rippl-Rónai József, Vaszary János, Zichy Mihály, Somogy szülötteinek, valamint Barabás Miklós, Czigány Dezső, Csók István, Egry József, Ferenczy Károly, Gulácsy Lajos, Kernstock Károly, Kmetty János, Madarász Viktor, Márffy Ödön, Martyn Ferenc, Medgyessy Ferenc, Mednyánszky László, Munkácsy Mihály, Nagy István, Pór Bertalan, Rudnay Gyula, Szőnyi István, Than Mór, Tihanyi Lajos, Tornyai János stb. neves festők műveit.

Évenként 6—7 időszak kiállítás váltja egymást, melyeket a Magyar Nemzeti Galéria, a Műcsarnok, a Kulturális Kapcsolatok Intézete, valamint a Képzőművészek Szövetségének megyei Csoportja közreműködésével rendezünk.

Zusammenfassung

Seit 1877 funktioniert ein Museum im Komitat Sómogy. Von 1951 an wird das Museum nach dem in ganz Europa berühmten Maler von Kaposvár „Rippl-Rónai Museum“ genannt.

Das Komitat Somogy ist von der mittleren Steinzeit (mezolitikum) an bewohnt. Es hatte bedeutsame Ansiedlungen in der jüngeren Steinzeit (neolitikum), in der Kupferzeit und auch Während der Bronzezeit. Zur Zeit der Kelten war die Szalacska-Puszta in unserem Komitat ein Stammsitz. Aus dem 4-ten Jahrhundert nach unserer Zeitberechnung kennen wir eine bedeutsame Ansiedlung und einen Gräberfeld zu Ságvár, welche das Befundmaterial der Römer in sich enthalten. Von den Völkern der Völkerwanderung haben wir wertvolle Funden über das Leben der Ostgoten und Awaren. Wir kennen von Fiad-Kér-Puszta einen Friedhof von grösserem Umfange, der aus der Zeit der ungarischen Staatsgründung (II. Jahrhundert nach unserer Zeitberechnung) stammt. Im Mittelpunkt des stadthistorischen Ausstellung bringen wir die Geschichte der Kaposvárer Festung zur Schau, Seine wertvollsten Funde stammen aus der Türkenzeit her.

Die Ausstellung „Fischfang in der Drau“ veranschaulicht mit Gerätmaterial und Zeichnungen den einst blühenden völkischen Fischfang in der Drau, von dem wir heute nur noch Spuren finden.

Das völkische Erinnerungsmaterial des Hirtenlebens in dem inneren Somogy (Zselicség), der Schwein- und Schafzucht finden wir in der Ausstellung „Hirtenleben zu Somogy“. Die Hirtenkunst und die im ganzen Lande bekannte Schnitzler-Volkskunst fasst die Ausstellung „Die Kunst der Hirten in Somogy“ zusammen.

Das einzige Schutzgebiet des Komitats ist der Baláta-See, wir können seine Pflanzen- und Tierwelt in der modernsten Ausstellungsform anschauen.

Die Bildergalerie des Museums veranstaltet jährlich 6—8 periodische Ausstellungen aus den Gestaltungen der grossen ungarischen und ausländischen Meister des 19. und 20. Jahrhunderts und aus den Werken der lebenden Künstler.

A múzeum nyitva: kedden, csütörtökön, szombaton 15—19 óráig,
szerdán, szombaton, vasárnap 10—14 óráig.
